Om att förstå en handling – från kausalanalys till normanalys

AV HÅKAN HYDÉN

Attacken mot *World Trade Center* den 11:e september 2001, hur förklarar man en sådan händelse inom samhällsvetenskapen? Den gick uppenbarligen inte att förutse och därför inte heller att skydda sig mot. Förståelsen av orsakerna bakom denna händelse är därför av största praktiska betydelse. Vad finns det för teoretiska verktyg i denna kunskapsprocess? När man börjar analysera en sådan (historisk) händelse så hamnar man lätt i spekulationer av skiftande slag, vilka i ett vetenskapligt sammanhang kan ses som hypoteser, tentativa förklaringar. En protest mot USAs anspråk på världsherravälde; Ideologiska, religiöst baserade skillnader i livsstil; Personlig hämnd från företrädare för Al-Qaida i allmänhet och Usama Bin Laden i synnerhet? Men var skall man börja sin analys? I handlingen, d v s själva flygplanskapningen och kollisionen med *the Twin Tower*? En rad frågor infinner sig då. Vad drev dessa unga män att offra sina liv? Hur var det möjligt för dem att genomföra handlingen(arna)? Vilken roll spelar teknikutvecklingen i detta sammanhang? För utan informationsteknik hade planeringen och därmed genomförandet av den samlade aktionen inte varit möjlig. Och – framförallt – hur var dessa omedelbara handlingar knutna till de bakomliggande orsaker av övergripande art som togs upp inledningsvis?

Förklaring av handlingar och händelser är ett av samhällsvetenskapens inte bara eviga utan också största problem (Österberg 1978). För rättssociologiämnet är förståelsen av handlingar central med tanke på den nära kopplingen mellan norm och handling, som jag skall kommentera nedan. Samhällsvetenskapens

---

***Håkan Hydén**, är professor i rättssociologi vid Lunds universitet sedan 1988. Han är även docent i civilrätt. Han har nyligen utkommit med en bok om Normvetenskap, där han utvecklar en del av de tankar som ligger till grund för artikeln.*

undersökningsobjekt, individen (=odelbar, efter latinets individuum), skiljer sig som bekant från naturvetenskapens, atom (=odelbar, efter grekiskans atomos). Samhällsvetenskapen är fokuserad på studiet av handlingar utförda av individer som är utrustande med en vilja. Bakom en handling ligger därför – om ej nödvändigt – motiv. Samhällsvetenskapen är också intresserad av (sociala) relationer mellan individer. Naturvetenskapen studerar händelser, fenomen i naturen eller relationer mellan objekt i naturen. De sistnämnda uppträder likartat under likartade förhållanden och kan därför lättare bli föremål för systematiska studier. En viktig del i naturvetenskapligt baserad kunskap handlar om att upptäcka lagbundenheter i naturen eller mellan "naturliga" föremål.

Samhällsvetenskapen strävar också efter att hitta lagbundenheter i samhället eller mellan individer. Max Weber skiljer på två typer av förståelse, direkt förståelse av en handlings mening och en indirekt, förklarande förståelse där vi sätter in handlingen i ett begripligt meningssammanhang. Det är förståelsen av meningssammanhanget som då utgör förklaringen av det faktiska händelseförloppet. Meningssammanhanget konstitueras av handlandets subjektiva innebörd, som kan vara endera den faktiska, subjektiva meningen i en enskild handling, den genomsnittliga, approximativa meningen eller den vetenskapligt konstruerade (idealtypiska) meningen hos den rena idealtypen av en vanlig företeelse (Weber 1983: 7).

Kausalanalysens vara eller inte vara

I mitten av 1980-talet var jag involverad i en offentlig diskussion om kausalanalys med filosoferna Göran Hermerén och Tore Nilstun.[1] På denna tid var utvärderingsforskning på modet. Hermerén och Nilstun hade fått en större summa pengar för genomförandet av ett projekt om "Metoder för Utvärdering av Reformer i Arbetslivet", det s k MURA-projektet.[2] Projektet samlade framstående forskare på skilda områden och bedrevs framgångsrikt under fyra, fem år. Det avkastade en rad olika rapporter. En sådan handlade om kausalanalys (Nilstun & Hermerén 1984). En viktig fråga i utvärderingsforskningen handlar naturligtvis om förståelsen av vilka skeenden som ger upphov till de effekter som studeras. En del av denna analys kallade författarna för kausal- eller orsaksanalys. Orsaksanalysen var uppbyggd på följande modell (Edlund et al. 1983: 16):

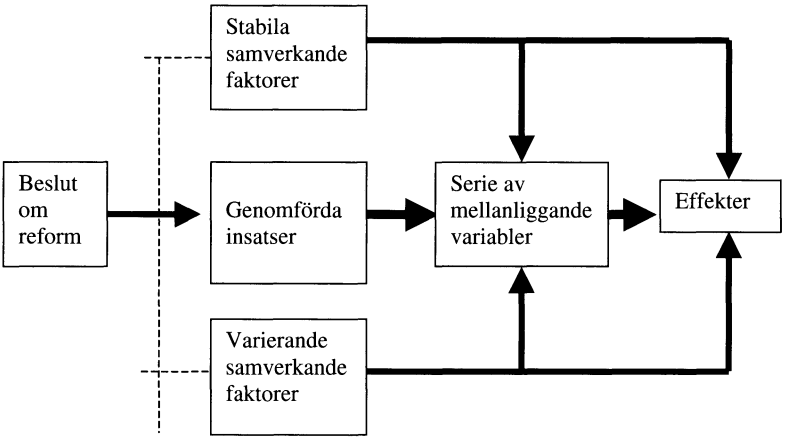

Som exempel på orsaksanalys nämnde författarna rättssociologiämnets grundare i Sverige, Per Stjernquist, och dennes klassiska studie av skogsvårdslagstiftningen (Stjernquist 1973). Författarna framhöll denna undersökning som instruktiv för kausalanalysen i det att man vanligtvis, förmodligen av metodologiska skäl, främst är intresserad av varierande faktorer som händelser och förändringar (Edlund et al. 1983: 16). Det är normalt enklare att påvisa effekter av varierande faktorer än av stabila. För det andra används ofta orsaksanalysen endast som ett komplement till effektanalyser. Genom att utesluta alternativa kausala förklaringar på det aktuella området, så ger man samtidigt stöd åt hypotesen att det just var reformen som varit verksam. Med Per Stjernquists egna ord uttrycks detta på följande sätt:

> By a process of elimination, then, it might be established that during the greater part of the period investigated the activities of legal authorities have been the principal reason for changes in behaviour. But the pre-condition for this conclusion is that all other possibilities have been found, investigated and eliminated (Stjernquist 1973: 203).

Det svåra torde just vara att på ett systematiskt sätt fånga dessa andra påverkansfaktorer. Jag återkommer till detta längre fram.

I ungdomligt oförstånd och präglad av den tidens anda gick jag hårt ut med en kritik av MURA-projektets användning av kausalanalys, som jag kallade för den endimensionella förklaringsmodellen. Det var framför allt två saker jag vände mig mot. För det första menade jag att man inte kan tala om förklaringar

i sammanhanget, och för det andra uppfattade jag kausalanalysen som ofullständig i det att den utestänger centrala element i samhällsvetenskapen. För Hermerén var det ingen skillnad på kausalanalysen i natur- och samhällsvetenskap. De som utgår ifrån att det finns två typer av verkligheter, en "naturenlig" och en social verklighet och att samhällsvetenskapen är tolkande medan endast naturvetenskapen är förklarande, har fel, menade Hermerén. Likaså har de fel, hävdade Hermerén, som påstår att sociala system är så komplicerade, med interaktion mellan och inom skilda nivåer, att de av den anledningen inte lämpar sig för kausalanalyser. I den mån jag kunde hålla med om detta så menade jag att kausalanalysen framtvingade en endimensionalitet. Genom sin i och för sig vällovliga strävan efter klarhet så tvingar den in forskningen och det teoretiska arbetet i former och forskningsdesign som riskerar att leda till förenkling och förvanskning av problemen.

För att åskådliggöra detta kan vi pröva att applicera det av Hermerén och Nilstun förordade tillvägagångssättet på det inledande exemplet. Vi utgår således från beslutet att krascha *World Trade Center,* och den effekt som ska förklaras är kraschen – att *the Twin Tower* störtade samman. Vi måste då fråga oss vilka insatser som genomfördes, liksom vilka stabila respektive varierande samverkande faktorer som samspelade med de genomförda insatserna. Vi måste undersöka hur allt detta ledde fram till "effekten" via en serie av mellanliggande variabler (vilka dessa nu skulle vara). En sådan analys låter sig inte göras, och skulle i vart fall inte leda till någon förståelse av, eller användbar kunskap om, händelsen. Problemet är dels att relatera olika relevanta faktorer till varandra, dels att avgöra hur den samlade verkan ser ut, som ledde fram till handlingen.

Nu kan man tänka sig invändningen att det trots allt är bättre med kausalanalys än inget alls. Kausalanalysen bidrar till att hyfsa ekvationen och skapa någon slags klarhet i händelsen. Det är samma argument som nationalekonomer för fram när de kritiseras för att de cost-benefit analyser de använder innebär en förenkling av problematiken. Även om det ligger något i detta argument, så måste det vägas mot den risk för förvanskning av problemet som en alltför strikt teoretisk modell innebär. En annan invändning mot min kritik kunde vara att det valda exemplet är alltför specifikt. Nu tror jag inte att t ex Hermerén och Nilstun skulle hävda detta. De gör nog anspråk på att den av dem förordade kausalanalysen tål att appliceras på vilket problem som helst. Dessutom är inte exemplet den 11:e september 2001 så särskilt mycket mer komplicerat i förklaringshänse-

ende än t ex ett godtyckligt valt arbetsmiljöproblem. Problematiken i vetenskapligt hänseende ökar inte i takt med de samhälleliga implikationerna.

Även ett mer avgränsat problem ger upphov till samma svårigheter när det gäller att försöka förklara och förstå bakomliggande orsaker. Ta till exempel fallet med en kvinna som sjukskriver sig, som det nu heter. Hur skall detta förstås – i det särskilda fallet och som generellt fenomen? Utgångspunkten är det akuta sjukdomstillståndet, men vad beror det på i sin tur? Är sjukdomen arbetsrelaterad eller betingad av faktorer i privatlivet? Eller är det en kombination, d v s att den privata situationen skapar ökad känslighet för de arbetsmiljöfaktorer som kvinnan och hennes arbetskamrater utsätts för. Dessa faktorer låter sig tämligen väl fångas in i en kausalmodell av den typ Hermerén och Nilstun laborerade med, i termer av samverkande och mellanliggande variabler. Men frågan är då var vi väljer att skära av orsakskedjorna. Hon kanske överhuvudtaget inte är sjuk, utan har sjukskrivit sig av andra skäl. Om så är fallet måste vi utse nya faktorer som plausibla förklaringar. Och vad beror dessa faktorer på i sin tur? Om vi skall få en användbar kunskap som bygger på en förståelse av situationen, om vi m a o skall få fram det meningssammanhang som Weber efterlyser, måste vi då inte också ställa oss frågor av typen: Vad är det som drivit fram de omständigheter som gjort...

- ...att kvinnan handlade som hon gjorde?;
- ...eller att arbetsmiljön såg ut som den gjorde?;
- ...eller att hennes privatliv gestaltade sig på just det sätt som bidrog till sjukdomen, etc.

Dessa sistnämnda förklaringar har dels en individuell och social sida, dels en kollektiv, offentlig aspekt. Jag ställer mig tveksam till att detta på ett meningsfullt sätt skulle kunna fogas in i en kausalmodell.

Jag förnekar inte att det finns kausalsamband i sociala sammanhang, eller att dessa är relevanta för samhällsvetenskapliga problemställningar. Men jag vänder mig mot tanken att kausalanalyser skulle kunna göra dem rättvisa. Risken med kausalanalytiska ambitioner är att man inte upptäcker det sammansatta i den situation eller händelse som studeras. Kausalanalysen förutsätter att man vet hur verkligheten ser ut. Annars måste man bestämma sig för hur den skall se ut, och många gånger får man räkna med att andra – forskningsfinansiärer, det poliskt korrekta, etc. – indirekt bestämmer åt en. Om man ändå företar analysen blir den snedvriden samtidigt som den, till skillnad från andra "mer lösliga" analy-

ser, får karaktären av vetenskaplig sanning – detta på grund av kausalanalysens hårdfaktakaraktär. Det finns således en risk för att den lägger en hämsko över samhällsvetenskapen. Kausalanalysen betonar fel saker och gör att fel frågor ställs till det empiriska materialet. Kausalanalysen kan endast bygga på linjära samband och är därför endimensionell.

Maktanalys

Frågan är då vad man i stället skall göra för att komma åt kausala eller, för den delen, finala förklaringar. I den debatt som redogjordes för ovan hävdade jag att om man vill förstå kausala samband, så förslår inte enbart logiska analyser och begreppslig stringens. Istället måste man bl a gå över till det jag kallade intentionsanalys och strukturanalys. Strävan bör således vara att vända kausalanalysens reduktionistiska forskningsstrategi till en holistisk, syntetiserande forskningsansats. Den första fråga som då inställer sig är om det finns sådan handlingsinriktad forskning. Det närmaste jag kan finna är maktanalyser. Barry Barnes har definierat makt just som en fråga om en individs kapacitet att frambringa handling (Barnes 1988). I det följande ska jag ta fasta på de vid det här laget välkända diskussionerna om makt, för att på så sätt visa på andra sätt att resonera än det som ligger till grund för kausalanalysen. Detta resonemangssätt ska jag sedan, i kommande avsnitt, ta fasta på och använda i uppbyggnaden av vad jag kallar normanalys.

Det har skrivits åtskilligt om maktbegreppet, och det finns maktutredningar både i Norge och Sverige. Makt är onekligen ett centralt begrepp i samhällsvetenskapen. Makt finns överallt, även om man av analytiska skäl bör skilja på maktens tid och rum (Persson 1991: 14). Den utövas också på en rad olika sätt. Många är de som försökt att definiera maktbegreppet – och denna debatt tycks endast ha lett till enighet på en punkt, nämligen att det inte föreligger någon enighet.[3] Max Weber lade ändå grunden för en mer eller mindre allmänt omfattad uppfattning, när han påstod att makt är "sannolikheten för att få igenom sin egen vilja i en social relation trots motstånd, oavsett varpå denna sannolikhet beror" (Weber 1983: 37). Detta maktbegrepp har haft stor betydelse inom modern sociologi och statsvetenskap (Mathiesen 1993: 41). Det är, enligt Thomas Mathiesen, framförallt tre allmänna uppfattningar om makt som har gjort sig gällande, var och en knuten till stora namn inom sociologi och filosofi.

Den första definitionen av makt kallar Mathiesen för viljemakt. Det är denna

uppfattning som hänger samman med Webers definition. Här ses makt som ett viljefenomen, som en fråga om chansen att få igenom sin egen intention trots motstånd.

Ett klassiskt sätt att bestämma vilka individer och grupper i samhället som kan sägas ha mer makt än andra har varit att identifiera vem som har övertag i olika beslutsprocesser – inom offentlig och privat förvaltning, liksom inom politiken (Dahl 1961). Mot bakgrund av denna uppfattning av makt har också den norska maktutredningen försökt att kartlägga större eller mindre maktgrupperingar i samhället, för att kunna ställa frågan om vem som präglar samhällsutvecklingen (Hernes 1975).

Detta sätt att hantera maktbegreppet har emellertid kritiserats för att vara alltför restriktivt. Peter Bachrach och Morton Baratz har menat att det viljebestämda maktbegreppet ger intryck av att all maktutövning är synlig och uppträder som påvisbara beslut i observerbara konflikter, vilket de menar är fel. Många gånger, menar Bachrach och Baratz, är makt istället en fråga om icke-beslut, d v s den är inbyggd i handlingar som innebär att vissa frågor inte kommer upp på dagordningen överhuvudtaget. Sådan maktutövning resulterar i undertryckande av vissa ämnen som, om de tagits upp, hade kunna hota den rådande maktordningen. Som exempel nämner Bachrach och Baratz fattigdomsproblematiken i amerikansk politik, som under lång tid hölls utanför den politiska dagordningen i USA. Ett nutida fenomen i vårt land skulle kunna vara invandrarfrågan. Bakom Bachrach och Baratz s k icke-beslut kan det dock många gånger gömma sig beslut om att just inte föra upp en fråga på den politiska dagordningen. Det rör sig därför ofta om att dölja beslut, eller om att tranformera en problematik. Införande av lagstiftning är ett inte helt ovanligt sätt att avföra en fråga från den politiska dagordningen och föra över den till myndigheter inom ramen för förment bestämda regler, för att på så sätt "avideologisera" frågan. Slutresultatet i makthänseende blir i dessa fall att status quo bevaras, vilket i sig kan ha varit avsikten (Aubert et al. 1952). Med den statsrättsliga ordning vi har i vårt land kan politiker hänvisa till att de inte får lägga sig i de självständiga myndigheternas och domstolarnas arbete och de undgår därigenom i praktiken allt ansvar.[4]

Det finns anledning att i detta sammanhang också lyfta fram en viktig gren av maktforskningen som hänger samman med motstånd mot maktövergrepp. Thomas Mathiesen talar om motmakt hos grupper som är undertryckta.[5] Ett annat begrepp som hör hemma här är begreppet *empowerment*, som inte minst

används i samband med biståndsarbete. Rätten är i detta sammanhang ett ofta förbisett medel, även om diskursen om mänskliga rättigheter till dels vilar på den idén. Mänskliga rättigheter skall då också ses i perspektivet av mobilisering av utsatta gruppers arbete för att stärka sin ställning. Barn- respektive kvinnokonventionen kan ses som exempel på detta. Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att maktbegreppet i denna mening kan ses som en förklaring till det handlande och de händelser som handlar om att påverka andra människor, grupper eller organisationer för att få igenom sin vilja, eller för att motverka maktutövning som går ut över en själv.

En andra uppfattning om makt, menar Mathiesen, har sin utgångspunkt i det strukturella inflytande som följer med ekonomiska, politiska och sociala strukturers inverkan på förutsättningarna för mänskligt handlande. Man skulle också kunna tala om systemmakt, i det att det är systemens strukturella uppbyggnad som indirekt bestämmer maktförhållandena. Här är det således inte viljan eller intentionen som lägger grunden för makten. Strukturerna är opersonliga och utan egen vilja, men de påverkar oss likväl. De kan sägas fungera som premissleverantör för vårt handlande. Marknaden är en sådan struktur. Denna kan dock se olika ut beroende på historiskt utvecklingsstadium. Den kapitalistiska marknadsformen i det storskaliga industrisamhället har sina strukturella drag som skiljer sig från det småskaliga samhällets byteslogik. Lönearbetet som organisationsform för utförande av arbete har mycket långtgående konsekvenser för maktförhållandena i samhället. Med makt kan då förstås samma sak som i fallet med viljedefinitionen, nämligen förmågan för en individ eller en grupp att få sina egna intressen eller sin egen ståndpunkt tillgodosedd. Skillnaden består i det sätt på vilket makt utövas. I denna andra definition av makt, struktur- eller systemfallet, så är det positionen inom ramen för en struktur/ett system, och hur man förmår att utnyttja den, som blir avgörande för resultatet. Dessutom kan det konstateras att strukturer och system alltid uppbärs av individer, varför dessa sist och slutligen är ansvariga för utfallet. Men inte desto mindre kan vi konstatera att det över tid uppträder olika system och strukturer som gynnar vissa intressen i samhället och motverkar andra. Anders Persson framhåller, att "(o)m man t ex hävdar att makt utövas genom ekonomiskt beroende, vilket bl a Karl Marx gjorde, kan samhällets historia – t ex den aktuella egendomsfördelningens framväxt och reproduktion – bli en väsentlig faktor för att förklara varför individer i vissa sociala positioner blir underordnade och andra överordnade" (Persson 1991:14).

Viljedefinitionen av makt skulle i detta fall behöva utökas med förmågan att inte bara påverka andra individer utan också befintliga strukturer. I detta sammanhang finns det anledning att lyfta fram sambandet mellan tankestrukturer och samhällsstrukturer i övrigt. Samhällsstrukturerna lägger grunden för de materiella förhållandena, och dessa påverkar i sin tur de mentala bilder av samhället som vi använder oss av i vårt handlande. Det som existerar och som har stöd i befintliga samhällsstrukturer tenderar därför att dominera. Jag antar att det är dessa förhållanden som gör att vissa författare talar om ett materialitetsperspektiv.[6] Materialiteten i sig framträder som så självklar att den framstår som bestämmande för individernas handlingar. Samhällsförändring blir därför en kamp mellan företrädare för intressen som vill bevara status quo och de som vill förändra och genomföra något nytt. Status quo-anhängare har hegemoni under ett samhälles linjära utvecklingsskede, medan förnyarna får livsrum i tider av brytning mellan ett samhällssystem och ett annat. Thomas Mathiesen talar i detta sammanhang om en balansgång som förnyarna tvingas gå: å ena sidan kan de gå för långt i sina krav på förändring, och därmed riskera utdefiniering och marginalisering, å andra sidan riskerar de indefiniering, med risk för kooptering och indragning i det befintligas maktsfär, om de är alltför lyhörda gentemot det befintligas krav.[7] Den som vill förstå maktutövning i samhället måste därför se till den ömsesidiga växelverkan och beroendet mellan de två sidorna (jfr Mathiesen 1979: 219-24).

Skillnaden mellan viljemakt och strukturmakt ligger i var makten skall lokaliseras – till aktörernas motiv, bestämda av den fria viljan, eller till strukturernas mer tvångsmässiga drivkrafter. De har det gemensamt att de förutsätter att makten kan hänföras till bestämda faktorer inom en helhet. Thomas Mathiesen lyfter emellertid också fram en tredje förståelse av makt som bryter mot detta synsätt. Hos Michel Foucault är makten inte lokaliserad till en bestämd plats eller bestämt ställe:

> For Foucault er makten ikke lokalisert noe sted; den er verken lokalisert till bestemte under tryckende individer, grupper eller institusjoner med evne til å få andre til å følje sin egen vilje, eller avgrenset til bestemte økonomiske, politiske eller sosiale strukturer. Makten er decentralisert, den er et finmasket og ouppløselig tett nett av relasjoner, den innebærer uopphørlig kamp og konfrontasjon, men løper så å si sitt løp i hver lille tråd av våre sociale relasjoner og er nedfelt i hver fiber i våre kroppar (Mathiesen 1993: 44).

Detta innebär inte att Foucault förnekar att maktförhållanden utkristalliserar sig i maktkamp mellan grupper och klasser, men däremot att vi inte skall försöka lokalisera makten till dess traditionella boningar – såsom hos regering och statsapparat, hos kapitalet eller i den rättsliga regleringen. Det leder inte heller till ett förnekande av att strukturer av olika slag har betydelse för maktutövning. Den disciplinerande makten i samhället uppträder t ex snarare genom finmaskiga nät än uttrycks av väldefinierade apparater. Makten är allestädes närvarande, vilket gör det desto svårare att ändra maktförhållanden, förhindra maktövergrepp eller att överhuvudtaget utöva motstånd mot makt. För det man skall göra motstånd mot är ju ingenstans och överallt, och till och med en del av en själv. Mathiesen kallar denna tredje uppfattning av makt för mikromaktperspektivet. En uppfattning om makt som också skulle kunna hänföras hit är Steven Lukes (1974). Lukes polemiserar med den weberianska viljeorienterade förståelsen av maktbegreppet. Den förutsätter att det existerar en faktiskt observerbar konflikt mellan parter. Lukes kritiserar även Dahls, liksom Bachrach och Baratz, förståelse av makt som något som utövas i beslutssituationer eller konfliktsituationer. Makt kan också, enligt Lukes, utövas genom att A påverkar B genom att bestämma hans tankar och uppfattningar, på ett sådant sätt att det inte uppstår en konflikt eller motsättning. Detta sker, menar Lukes, genom sådana processer som socialiseringsprocesser och genom medel som massmedierna. I dessa sammanhang kan makten således inte direkt hänföras till specifika aktörer eller företeelser. Steven Lukes har det gemensamt med Foucault att han betonar att makten över sinnena är viktig, och att denna är diffus.

Lukes menar dessutom att man måste placera in makten i ett tidssammanhang. Anders Persson har också kritiserat traditionella maktuppfattningar för att utesluta det historiska och biografiska sammanhang som den korta sekvensen av orsak och verkan återspeglar (Persson 1991: 10). Om vi vill ta reda på varför en aktör, A, förmår att utöva påverkan på en annan aktör, B, så måste vi ta reda på vad detta beror på – t ex B:s biografi eller maktrelationens historia. Vi måste dessutom ha en uppfattning om i vilket strukturellt sammanhang handlandet ingår, d v s inom vilket system och hur detta gestaltar sig i den tidsmässiga eller rumsliga situation som studeras. "En fullstendig forståelse av makt trenger alle perspektiver: Viljesmaktperspektivet, både i dets vekt på påviselige og skjulte beslutningar, strukturmaktperspektivet och mikromaktperspektivet" konkluderar Thomas Mathiesen. Han framhåller även att det inte är tillräckligt att studera

dessa förhållanden vart och ett för sig; maktens tre hörn, menar Mathiesen, lever i en ständig växelverkan med varandra och kan inte tänkas utan varandra.

Normanalys

Genom maktanalysen, sådan den framställts av Mathiesen, har vi tagit flera steg i riktning bort från kausalanalysens strävan efter att renodla orsak och verkan-relationer i förklaringen av mänskligt handlande. Det är en mer sammansatt bild som framträder, där det finns flera "hörn" eller dimensioner som måste fogas samman för att man skall kunna förstå ett visst handlande. På detta sätt ökar våra möjligheter att väga in de olika faktorer som kan tänkas göra sig gällande i förklaringen av en handling likt den den 11:e september 2001. Maktbegreppet tycks dock mera vara ett samlingsbegrepp för den företeelse i samhället som innebär att vissa har större förmåga eller möjligheter att påverka än andra – antingen det nu handlar om enskilda eller grupper av människor eller företag, stater eller vad vi nu väljer att fokusera. Maktbegreppet tycks därför vara ägnat till att ackumulera kunskap om påverkansprocesser, inte om mänskligt handlande som sådant. Det duger därför knappast som grund för en handlingsteori, även om den ger oss en teoretisk förståelse och metodologiska anvisningar och har sin självklara plats inom en normanalys.

Om vi försöker överföra resonemanget kring maktbegreppet till handlingsområdet generellt, finner vi att en handling baserar sig på en vilja, en aktör vill åstadkomma något. Men detta är inte tillräckligt. Aktören måste också ha kunskap om hur denna handling, som han alltså har intentionen att utföra, skall genomföras. Kunskap är makt, heter det. Slutligen måste aktören ha de faktiska möjligheterna att genomföra handlingen. Dessa tre aspekter ger upphov till tre dimensioner av handlingsbegreppet. Ser vi närmare på dessa tre dimensioner kan vi notera paralleller med maktbegreppet, även om överensstämmelsen inte är fullständig. Den första dimensionen, viljedimensionen, har med motiven bakom handlingen att göra och överensstämmer helt med maktbegreppets huvudfokus. Den andra dimensionen i handlingsbegreppet berör kunskapen, den individuella förmågan att utföra en viss handling. Detta har släktskap med mikromaktens aspekter, även om parallellen haltar. Den tredje aspekten av handlingsbegreppet, som har med de faktiska möjligheterna att göra, överensstämmer med struktur- eller systemaspekten i maktbegreppet – d v s tanken att systemen och deras strukturella uppbyggnad verkar som premissleverantör till aktörerna och deras vilje-

och kunskapsinnehåll. Vi kan tala om den tredje dimensionen i termer av systemmöjligheter.

Det gäller nu att söka efter ett begrepp som kan tänkas rymma dessa tre aspekter. Det begrepp som närmast föregår en handling är norm. En norm innebär just en handlingsanvisning. Om vi använder normen som analytiskt begrepp, d v s som ett uttryck för det som föregår en handling, innebär det inte att vi betraktar allt mänskligt handlande som normstyrt. Men vi kan säga att allt handlande som är normstyrt låter sig förklaras av en normanalys, d v s en analys av vad som konstituerar normen, normsystemet, den normativitet som gör sig gällande, etc. Detta gäller oavsett om normen och norminnehållet är medvetet för aktören vid handlingstillfället eller ej. Är inte aktören medveten så kan ändå normbegreppet ligga till grund för en rekonstruktion av handlingsbetingelserna. Som analytiskt redskap är inte heller normbegreppet nödvändigtvis något som omfattar en större mängd människor. En norm kan vara individuell och utgå från det egna samvetet eller den kan vara allmänt omfattad. I det förstnämnda fallet är norminnehållet oftast påtagligt och medvetet för aktören, medan aktören i det sistnämnda fallet kan vara helt omedveten om vad som konstituerar normen. I själva verket kännetecknas en norm, enligt en vanlig definition, just av att vara något som tillämpas mekaniskt och omedvetet.[8] I dessa fall fyller normanalysen funktionen att rekonstruera norminnehållet och därmed handlingsförutsättningarna.

Normbegreppet har två sidor. Dels representerar det en faktiskt förekommande företeelse, normer i samhället, och dels kan det brukas som analytiskt instrument för att rekonstruera vad som ligger bakom en handling. Normbegreppet speglar därmed också rättssociologiämnets dubbla natur av att vara både ett rättsvetenskapligt och ett samhällsvetenskapligt ämne. Om vi uppfattar eller fäster avseende vid normen som faktisk företeelse, om vi således studerar normer i samhället, är vi intresserade av normteorier. Dessa kan vara normativa, d v s föreskrivande, till sin karaktär, såsom inom teologi, moralteori och juridik. De kan också vara empiriska, d v s deskriptiva till sin karaktär. Man är då intresserad av kunskap om den faktiska förekomsten av normer i samhället, vilken betydelse dessa har och i vilka sammanhang de uppträder. Rättsnormer är den mest elaborerade formen av normer. De är bearbetade, artikulerade och omgärdade av en särskild (jurist)profession. Det finns således mycket att lära i förståelsen av normers uppbyggnad från kunskapen om rättsliga normer. Rättsnormer är sociala, ekonomiska, tekniska, moraliska eller andra normer som upphöjts till rätts-

regler genom särskilda procedurregler. Det innebär att kunskap om normer i allmänhet, något som tillhör rättssociologiämnets kärna, är av central betydelse för förståelsen av hur rättsregler både skall tolkas, förstås och uppfattas. Som förmedlare av normteori har rättssociologiämnet således en rättsvetenskaplig sida. Som analytisk företeelse lägger normbegreppet grunden för en handlingsteori. Den vetter därmed mer åt det samhällsvetenskapliga hållet. Det är den aspekt som denna artikel handlar om.

Jag har i en bok om *Normvetenskap* utvecklat normbegreppet som analytiskt redskap inom ramen för vad jag kallar för normmodellen. Den utgår från att normen, liksom handlingen, vilar på tre förutsättningar: Vilja och värderingar (V), kunskap och kognition (K) samt system- och strukturmöjligheter (SM). Det går inte att förstå handlande, och inte heller en norms uppbyggnad, om man inte ser till alla dessa dimensioner samtidigt. Normbegreppet utgör således ett slags mellanbegrepp, som samlar de bakomliggande förutsättningarna för en aktuell eller potentiell handling. Inom juridiken talar man om äganderättsbegreppet som ett mellanbegrepp, vars funktion är att underlätta kommunikationen. Istället för att behöva räkna upp och härleda samtliga de omständigheter som konstituerar äganderätt i det särskilda fallet, så kan man genom användning av begreppet uttrycka bestämda normativa kvaliteter. Skillnaden mellan äganderättsbegreppet och normbegreppet är dock att medan äganderätten, såsom ingående i en normativ disciplin, juridiken, implicerar bestämda normativa konsekvenser, så är normbegreppet, såsom ingående i ett empiriskt och samhällsvetenskapligt sammanhang, relaterat till de generella dimensioner som verkar bestämmande på en handling.

En handling balanserar alltid – medvetet eller omedvetet - mellan viljans fria uttryck och de (system)krav som gör sig gällande i ett visst samhälleligt sammanhang. I båda fallen förutsätter handlingen förmågan och kunskapen hos det handlande subjektet att utföra den handling som eftersträvas. Utvecklingen av denna förmåga är i sin tur påverkad av de individuella och/eller kollektiva förutsättningar som samhällets utvecklingshistoria består med. Enkelt uttryckt kan man säga att systemen och viljan konkurrerar om att påverka kognition och kunskap. Här finns det anledning att knyta an till Jürgen Habermas (1987) distinktion mellan system och livsvärld, liksom till Berger och Luckmanns åtskillnad mellan den primära och den sekundära socialisationens olika innehåll och funktioner.

Som analytiskt instrument fungerar normbegreppet som en slags *screening*

device, något som vägleder sökandet efter relevanta förklarande faktorer till att en handling eller ett befintligt normsystem har den bakgrund det har. Poängen med att laborera med ett normbegrepp som analytiskt instrument är att det sammanfattar handlandets förutsättningar. Norm är därmed inte ett samlingsbegrepp för en utfallsvariabel, såsom maktbegreppet, utan ett begrepp där handlandets förutsättningar smälter samman och får sin förklaring i det särskilda fallet eller mer generellt, beroende på normens utbredning. Även om handlandets förutsättningar i en viss mening kan betraktas som oändliga, så låter de sig sorteras under någon av de tre dimensioner som nämnts. Detta utesluter naturligtvis inte att handlande kan förstås med andra utgångspunkter. Den inriktning som normmodellen uttrycker gör det möjligt att på ett meningsfullt sätt systematisera kunskap och erfarenheter om handlingar. Fördelen med modellen är att den på en och samma gång gör det möjligt att beakta såväl ett aktörs- som ett system- eller strukturperspektiv.

Normbegreppet skiljer sig också från kausalanalysen i det att den inte räknar med att olika faktorer tillsammans förklarar en handling eller ett skeende, utan att detta vilar på den specifika kombinationen av de tre förhållanden, dimensioner, som konstituerar normen. Man kan säga att normanalysen ersätter kausalanalysen som förklaring av orsak och verkan-relationer i samhället. Själva normanalysen som handlingsförståelse måste ske i två steg. I det första steget följer man upp vilka faktorer som gör sig gällande inom ramen för var och en av normens tre dimensioner. Viljan hänger samman med vilka värden som individen omfattar och vilka drivkrafter som gör sig gällande, d v s motiven för handlandet. Dessa drivkrafter kan i sin tur föras tillbaka till olika motivationssystem, alltifrån människans inre samvete till moral och etik och andra yttre påverkanssystem, såsom religion och andra ideologier. Ekonomiska överväganden kopplade till egoistiska motiv, liksom handlande utifrån solidaritet med andra människor, är andra exempel på möjliga drivkrafter. Vad som gör sig gällande i det särskilda fallet är en empirisk fråga. Normmodellens funktion är att peka ut vilken typ av analys som är relevant för att förstå mänskligt handlande i ett normperspektiv.

När det gäller den andra komponenten, kunskap, är kognitionsbegreppet centralt. Kunskap är beroende av hur vi ser och uppfattar världen. Här gör sig bl a skillnader ifråga om genus, etnicitet och utbildning gällande, men också vilken position man har i samhället när man handlar. Kvinnoforskningen har pekat

på hur kunskapen präglas av kön (Widerberg 1995). Inom området Internationell migration och etniska relationer har vi på senare tid lärt oss hur beroende vår syn på kunskap är av etnisk och kulturell tillhörighet.[9] Att utbildning är av betydelse för kunskap är närmast självklart, men här har synen på kunskap delvis förändrats på senare tid. Kunskap är inte bara en fråga om teoretisk skolning utan något mycket mer. Det rör sig såväl om kommunikativ och social kompetens som om annan s k tyst kunskap (Rolf 1995).

Den tredje normförutsättningen hänger samman med de system- och strukturförhållanden som gör sig gällande i det särskilda fallet. Normer brukar inom sociologin förknippas med sociala förhållanden. De uppträder i och präglas således av det sociala system inom vilket normerna förekommer. Men normer hör också hemma inom andra system. Även det ekonomiska systemet ger upphov till normer som vägleder handlandet. Dessa normer hämtar i och för sig sin normativitet från kognitiva förhållanden, men det ändrar inte normens funktion som handlingsanvisning. Moraliska och andra normer inom viljedimensionen har en renodlat normativ karaktär. De vilar på uttalanden som "du skall icke" eller "jag vill", medan det ekonomiska systemets normer utgår från en viss kunskap om hur de ekonomiska förhållandena gestaltar sig i det särskilda fallet. De baserar sig på kunskap om hur det ekonomiska systemet fungerar och utgår från uttalanden av typen: "Med tanke på x och y, så är det ekonomiskt bästa (klokast, etc) att handla på det och det viset".

Det förhåller sig på samma sätt med det tekniska systemets normer. Dessa faller tillbaka på kunskap om naturlagarna och hur dessa uppträder i olika sammanhang. Det må gälla tyngdlagen och dess implikationer i olika hänseenden eller kunskap om det fysiska eller biotiska systemets betydelse i hållfasthetshänseende och motsvarande. Människan har än så länge utvecklat en rad normer som hänger samman med exploateringen av naturen för tillgodoseende av mänskliga behov. Däremot har vi inte kommit så långt när det gäller bevarandet av naturen och skyddet för naturens reproduktion och hållbarhet. Systemvillkoren är i sin tur bestämda av strukturella faktorer, såsom naturlagarna inom de naturliga systemen och marknaden inom det ekonomiska systemet. Även det politiska systemet har en strukturell uppbyggnad, representativ eller direkt demokrati, diktatur, centralism, decentralism, etc.

De aspekter av normmodellen som vi nu talat om berör frågan om vilka poler hos normen och deras respektive innehåll som är med och bestämmer handlan-

det. Det är det första steget i normanalysen, som således innebär en kartläggning av relevanta faktorer i det särskilda fallet. Det andra steget består i att undersöka hur de olika polerna är relaterade till varandra. Det sker nämligen en ömsesidig påverkan mellan normens förutsättningar i själva normbildningsprocessen. Viljan och värdet påverkar vad som blir relevant kunskap, vad vi letar efter. Samtidigt är kunskap relaterad till och beroende av systemen och systemvillkoren. Det finns en grundläggande skillnad, som antyddes ovan, i frågan om vad som är kunskap: å ena sidan ett vilje- eller ett livsvärldsperspektiv, å andra sidan ett systemperspektiv. Vi kan likna det vid den skillnad som Berger och Luckmann framhöll mellan den primära socialisationens värdering och syn på kunskap och den sekundära socialisationens professionella färdigheter (Berger & Luckmann 1966). Kognition kan vara relaterad både till det kulturella och det professionella planet. Influenserna för kunskapsutvecklingen kan komma från båda polerna, såväl från viljan som från systemet och strukturen. I det förstnämnda fallet är det den primära socialisationens kulturella uppfattningar som påverkar kognitionen, medan det i det sistnämnda fallet är den systembundna, professionellt elaborerade kunskapen som bestämmer kognitionen och kunskapskomponenten. Till stöd för den systembundna kunskapen har olika vetenskaper utvecklats, vilka efterhand har specialiserats alltmer. I en tid med tilltagande motsättningar mellan system och livsvärld, i Habermas mening, finner man måhända förklaringen till att vetenskapen i allt högre grad ifrågasätts.

Cirkeln i normmodellen sluts av att systemvillkoren i sin tur har konsekvenser för vilka värden och drivkrafter som gör sig gällande i samhället i stort. Som exempel kan hänvisas till de normativa implikationerna av begreppet hållbar utveckling.[10] Det är knutet till och överbestämt av de naturliga systemen och har som sådant konsekvenser för vilka värden som skall föras fram och vilken typ av kunskap som krävs. Man kan uttrycka det som att systemen, och de möjligheter dessa ger upphov till, fungerar som selektionstryck på normens V- och K-egenskaper. Det blir vissa normer som tillåts växa fram, medan andra inte får tillräcklig grogrund. För att en norm skall etableras, och därmed en handling i överensstämmelse härmed, måste viljekomponenten stå i överensstämmelse med de villkor som systemet ifråga tillhandahåller.[11]

Det tredje och sista steget i normanalysen, som samtidigt är det mest avgörande, består i att relatera, väga in och värdera de olika dimensionernas faktorer i det särskilda fallet för att få en förståelse för normens innehåll, d v s vad som

bestämt handlandet. Det är detta som skiljer normanalysen från t ex en multifaktoriell kausalanalys. Här lägger man tyngdpunkten i förklaringen på den kombinatoriska effekten av de förhållanden som gör sig gällande. En faktor eller dimension är inte ensam avgörande. Dess betydelse i det särskilda fallet kan bara fås genom att relateras till övriga faktorer. Betydelsen varierar mellan de olika dimensionerna, så att en faktor kan dominera i något skede eller i någon situation, medan i en annan situation den samlade verkan är mer svårfångad. Om t ex, såsom i vår tid, olika system- och strukturkomponenter är dominerande för handlandet, så kan det inte förstås på ett tillfredsställande sätt, med mindre än att man analyserar varför den kulturellt präglade livsvärldsförståelsen spelar så liten roll. Det som förklarar handlandet är lika mycket undertryckandet av viss typ av kunskap som premieringen av annan kunskap. Samma sak gäller för de drivkrafter som gör sig gällande. Det krävs en helhetssyn för att få tag på relevanta faktorer.

Fördelen med normmodellen som analysredskap är att normbegreppet har gränsytor mot alla de relevanta kunskapsfält som vetenskapen har uppsplittrats på. Det gör det möjligt att beakta kunskap från olika håll i förståelsen av en handling. Det blir inte bara de sociala relationerna som beaktas, utan också de systembundna förutsättningar som det moderna samhället givit upphov till. I vår tid av byte av samhällsspår, från det övermogna industrisamhället till det ännu prematura informationssamhället, finns det behov av en syntetiserande vetenskaplig ansats. Det behövs en vetenskap som förmår att sätta samman de specialiserade kunskapsfragment som de reduktionistiska vetenskaperna levererat.[12] Normmodellen har fördelen att den öppnar upp för en sådan syntetisering av kunskap.

Normmodellen innebär att man ekvivalerar all information till att bli mottaglig och kommunicerbar i termer av normer, d v s handlingsanvisningar. Det är samma strategi som ekonomerna använder sig av när de översätter allt och alla till den ekonomiska parametern, pengar. Nackdelen med den strategin är att den tvingar in händelser i en tolkningsram som inte alltid känns relevant. Den ger emellertid stort handlingsutrymme och skänker den ekonomiska vetenskapen hög status. Normen som begrepp har fördelen att den ekvivalerar på respektive kunskaps- eller praxisfälts egna premisser. Den fungerar därigenom som ett slags mellanbegrepp, en transformator, från informationens ursprungliga systemtillhörighet till den gemensamma spelplan som normmodellen sätter upp. När vi etablerat kunskapen i normens dimensioner blir den kompatibel och åtkomlig för

sammansmältning på lika förutsättningar. Den gör det därmed möjligt att tilldela normens dimensioner olika numeriska värden, vilket således också gör det möjligt att genomföra kvantitativa analyser och systemvetenskapliga bearbetningar. Normmodellens samhälleliga förankring kan därmed bidra till att ersätta spelteorins hypotetiska och teoretiska spekulationer med empirisk hårdvara. Nackdelen är att den omedelbara precisionen uteblir i den kunskap om handlingar i normativa termer som normmodellen initialt genererar. Det kommer att ta tid att ackumulera det kunskapsunderlag om normer som krävs för att vi på ett säkrare sätt ska kunna bedöma sannolikheten för olika normers, inklusive rättsreglers, överlevnadsvärde och verkningskraft.

Det är först genom att systematisera erfarenheter i normmodellens termer som vi kan nå mer hållfast kunskap. Först då kan normanalysen gå från förståelse i det enskilda fallet till mer generella teorier om vad som ligger bakom olika handlingar. Fördelen med modellen är att den gör det möjligt att ackumulera kunskap som hittills varit splittrad, och därför av begränsad praktisk och teoretisk betydelse. Det är först när detta skett som vi kan förväntas få ett rimligt svar på den fråga vi ställde inledningsvis, om vad som kan förklara attacken på *World Trade Center* den 11:e september 2001 – eller, för den delen, svaret på den mer vardagliga frågeställningen om vad som ligger bakom en sjukskrivning, de ökade ohälsotalen och de därmed ökande sjukvårdskostnaderna.

Händelsen den 11:e september har således en dimension som handlar om vilja och värderingar, vilka lägger grunden för de drivkrafter som ligger bakom själva handlingen. I det aktuella fallet kan förklaringen i detta hänseende sannolikt sökas i kollektivt färgade, religiösa och politiska, ideologier. Det är hit som viljedimensionen i vart fall spontant leder oss i sökandet efter motiv. Men det är knappast en förklaring av vad som utlöste handlingen. Motiven och drivkrafterna för handlandet har funnits där länge, och har tidigare tagit sig uttryck i liknande om än inte så dramatiska händelser. Handlingen framstår närmast som teknikdriven. Det vill säga: utan den informationsteknologi som vuxit fram under de senaste tio åren hade aldrig en terrorattack av denna storleksordning, och med denna precision, kunnat ske. Denna kunskap har sin bakgrund i en teknikutveckling som i sin tur ligger bakom den ekonomiska maktposition, och därmed den politiska hegemonin på ett globalt plan hos det land som var föremål för attack, USA. Men poängen är att kunskapen i händerna på motståndarna kan vridas till sin motsats. En och samma tekniska kunskap får, beroende på vilken

kombination den har med övriga dimensioner, olika normativa och därmed handlingsmässiga konsekvenser. Jag vill argumentera för att normanalysen är ett fruktbart sätt att analysera händelserna på, och vill även ge en fingervisning om hur en sådan normanalys kan se ut.

De faktiska möjligheterna att handla bestäms av system och strukturer, vilka har bidragit till en teknikutveckling som påverkat kunskapsdimensionen – och det på ett sådant sätt att det varit möjligt att släppa fram viljan hos de enskilda individer och grupper som ligger bakom attentaten. Resultatet är en handlingsinriktning som ingen tidigare kunnat föreställa sig, men som numera får betraktas som en normativ realitet.

Det är de tre dimensionerna *tillsammans* som måste beaktas i det särskilda fallet och i den särskilda situationen, inte var och en för sig.[13]

Noter

[1] *Tidskrift för rättssociologi* 1983/84 Nr. 4 s 295 ff, samt 1985, Nr 1. Se Hydén (1983/84), Hermerén & Nilstun (1985) samt Hydén (1985b).

[2] MURA-projektet finansierades gemensamt av dåvarande Arbetarskyddsfonden, Forskningsrådsnämnden och Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

[3] Se den svenska Maktutredningens slutbetänkande, SOU 1990:44, s.17. För en översikt om olika perspektiv på makt, se Olof Petersson red. (1987) *Maktbegreppet.*

[4] Se Håkan Hydén (1985a), där jag analyserar medbestämmandelagen i dessa termer. Om betydelsen av maktdelning, se Lars D. Eriksson (1998) *Maktdelning, intressen och social förändring.*

[5] Thomas Mathiesen, *Makt og motmakt*, Pax forlag: Oslo 1982.

[6] Thomas Mathiesen (1980) *Rätt, samhälle och politisk handling.* Se också Dag Österberg (1991), som använder begreppet "sociomaterialitet".

[7] Thomas Mathiesen (1971) *Det uferdige.* Se även Mats Beronius (1986), där Beronius talar om maktutövning i termer av inneslutning och uteslutning.

[8] Se t ex Jon Elster, *The Cement of Society*, Cambridge, 1989

[9] Se t ex Erik Olsson red. (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald.*

[10] Se utförligare resonemang härom i Håkan Hydén (red), *Rättssociologiska perspektiv på hållbar utveckling*, Lund Studies in Sociology of Law, nr 8, 1999

[11] Man kan likna samhället vid spel. Om man vid en viss tidpunkt håller på att spela ett visst spel, så överbestämmer spelets konstruktion vilken inriktning olika normer kommer att ha. Talcott Parsons har uttryckt det på följande sätt: "Through this process, social actors come to want to do what the institutionalized normative patterns require them to do" (hämtat ur Heritage 1984).

[12] Se t ex Ulrich Beck (1995) *Att uppfinna det politiska. Bidrag till en teori om reflexiv modernisering.*

Beck är där mycket kritisk mot sociologins bristande förmåga till förnyelse. En av de få sociologer som verkligen har bidragit med något nytt i detta sammanhang är den spanskfödde Berkeley-professorn Manuel Castells, bland annat genom sina tre band om *Informationsåldern* (1999-2000).

[13] Den analys som kortfattat skisseras här avslutningsvis bygger på vissa bestämda, allmänt omfattade, antaganden om misstänkta personer och motiv bakom handlingarna. Om dessa antaganden är felaktiga förändras naturligtvis slutsatserna, men inte analysgången. Normativa slutsatser förutsätter alltid att man kontrollerar, i meningen har kunskap om, de faktiska omständigheter som gör sig gällande i en viss situation. För normmodellen gäller på motsvarande sätt att tillförlitligheten i empiriska (in)data är avgörande för slutsatsernas kvalitet.

Referenser

Aubert, V., T. Eckhoff & K. Sveri (1952) *En lov i søkelyset: sosialpsykologisk undersøgelse av den norske hushjelpsbehov*, Oslo: Akademisk forlag

Barnes, B. (1988) *The Nature of Power*, Cambridge: Polity Press

Beck, U. (1995) *Att uppfinna det politiska: bidrag till en teori om reflexiv modernisering*, Göteborg: Daidalos

Berger, P. & T. Luckmann (1966) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, London: Penguin

Beronius, M. (1986) *Den disciplinära maktens organisering: om makt och arbetsorganisation*, Lund: Arkiv

Castells, M. (1999-2000) *Informationsåldern: ekonomi, samhälle och kultur*, bd.1-3, Göteborg: Daidalos

Dahl, R.A. (1961) *Who Governs? Democracy and Power in an American City*, New Haven, Conn.: Yale University Press

Edlund, C. et al. (1983): *Utvärderingsforskning: kartläggning av forskningsläget*, Lund: Studentlitteratur

Elster, J. (1989) *The Cement of Society: A Study of Social Order*, Cambridge: Cambridge University Press

Eriksson, L.D. (1998) *Maktdelning, intressen och social förändring*, Helsinki: Helsingfors universitet

Habermas, J. (1987) *The Theory of Communicative Action, Vol.2, Lifeworld and System: The Critique of Functionalist Reason*, Cambridge: Polity Press

Heritage, J. (1984) *Garfinkel and Ethnomethodology*, Cambridge: Polity Press

Hermerén, G & T. Nilstun (1984) "Hydén och kausalanalysen", *Tidskrift för*

rättssociologi, vol.2, nr.1: 59-62
Hernes, G. (1975) *Makt og avmakt: en begrepsanalyse*, Bergen: Universitetsforlaget
Hydén, H. (1983/84) "Kausalanalys – den endimensionella förklaringsmodellen", *Tidskrift för rättssociologi*, vol.1, nr.4: 295-306
Hydén, H. (1985a) *Arbetslivets reglering*, Lund: Studentlitteratur
Hydén, H. (1985b) "Kausalsamband men inte kausalanalys", *Tidskrift för rätts sociologi*, vol.2, nr.1: 63-66
Hydén, H. red. (1999) *Rättssociologiska perspektiv på hållbar utveckling*, Lund: Lund Studies in Sociology of Law, nr.8.
Lukes, S. (1974) *Power: A Radical View*, London: Macmillan
Mathiesen, T. (1971) *Det uferdige: bidrag til politisk aksjonsteori*, Olso: Pax forlag
Mathiesen, T. (1979) *Ideologi og motstand: elementer til en politisk strategi*, Oslo: Pax forlag
Mathiesen, T. (1980) *Rätt, samhälle och politisk handling*, Stockholm: Norstedts
Mathiesen, T. (1982) *Makt og motmakt*, Oslo: Pax forlag
Mathiesen, T. (1993) *Makt og medier: en innføring i mediesosiologi*, Oslo: Pax forlag
Nilstun, T. & G. Hermerén (1984) *Utvärderingsforskning: kausalanalys*, Lund: Studentlitteratur
Olsson, E. red. (2000) *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm: Carlsson
Persson, A. (1991) *Maktutövningens interna dynamik: samspel och motsättningar i skola och lönearbete*, Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet
Petersson, O. red. (1987) *Maktbegreppet*, Stockholm: Carlssons
Rolf, B. (1995) *Profession, tradition och tyst kunskap: en studie i Michael Polanyis teori om den professionella kunskapens tysta dimension*, Nora: Nya Doxa
SOU 1990: 44, *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*, Stockholm: Allmänna förl.
Stjernquist, P. (1973) *Laws in the Forests: A Study of Public Direction of Swedish Private Forestry*, Lund, Acta Regiae Societatis humaniorum litterarum Lundensis
Weber, M. (1983) *Ekonomi och samhälle: Förståendesociologins grunder* bd.1, Lund: Argos
Widerberg. K. (1995) *Kunskapens kön: minnen, reflektioner och teori*,

Stockholm: Norstedts
Österberg, D. red. (1978) *Handling og samfunn: sosiologisk teori i utvalg*, Oslo: Pax forlag
Österberg, D. (1991) *Sociologins nyckelbegrepp och deras ursprung*, Göteborg: Korpen

Abstract

How to Understand an Action – From Causal Analysis to Norm-analysis

In order to explain and understand actions, one has to find concepts that are sufficiently encompassing to make room for every aspect of underlying causes. Since norms govern and guide behaviour, whether it be social, economic, political/administrative or technical behaviour, the concept of "norm" has this capacity. In this article, the author argues for, and gives an exposition of, what he calls norm-analysis. Causal analysis is used as a point of contrast, and analyses of power as a point of departure, in elaborating the characteristics of norm-analysis. It is argued that the proposed concept of "norm" has several advantages when it comes to understanding and explaining human action. The concept has three dimensions: (a) will and values, (b) knowledge and cognition, and (c) systemic possibilities for action. The three dimensions cover different aspects of human actions and behaviour, but the main point is that explanations of human action should be conceived in terms of a combinatory effect of these different dimensions. The norm model is not a theory but a kind of screening device in order to sort out relevant facts in a case. It thereby lays the foundation for a theory of action.

Keywords: Norm-analysis, power analysis, causal analysis